

'Sandheden vil sætte os fri'

- konspirationsteori som demokratisk praksis

Men fortæl mig først, hvorfor du tror på den officielle historie? Jeg mener – beviser? [...] Javist – autoriteter – men hvad mener du selv? Som historiker kan du da ikke være uden interesse i det faktuelle forløb? Der var to flyvemaskiner, men tre skyskrabere, der kollapsede på Manhattan. Vidste du det?
(email fra 11/9-konspirationsteoretiker)

Konspirationsteorier er magtkritik. De er fortællinger om forskellen mellem magtens yderside og dens inderside, dens selvfremsstilling og dens virkemåde. Konspirationsteorien fortæller os, at den officielle historie dækker over det virkelige motiv. USA's udenrigspolitik er ikke at udbrede demokrati men at skabe et globalt imperium; interventionen i Libyen var ikke for at beskytte libyerne men var i stedet et kristen-zionistisk komplot for at kontrollere endnu en del af den muslimske verden; klima-forandringerne er ikke menneskeskabte men et dække over indførelsen af global socialisme; tolerance og multikulturalisme er et dække for den planlagte islamsisering af Europa; verdens mangfoldighed af styreformere dækker over en jødisk verdensregering eller zionistisk okkuperingsregering kaldet zog etc. Konspirationsteorier abonnerer på den væsentlige kritiske indsigt, at vi ikke kan forudsætte korrespondens mellem magtens fremtrædelse og dens virkelighed, mellem det officielle og det reelle.

Som Kasper Lippert-Rasmussen skriver, så kan mange konspirationsteorier "ses som et livskraftigt udtryk for og en udfordring til menneskets kritiske sans og som en sund modvilje mod i det mindste i nogle henseender blot at tage noget for givet." (2007: 19). Det vil sige, det er muligt at forstå megen konspirationsteoretisering som udøvelse af en kritisk praksis, der ligger forbavsende tæt på eller måske endda er én af udtryksformerne for idealet om den kritiske, årvågne og frihedselskende demokratiske borger. I denne

artikel vil vi se på de måder, hvorpå konspirationsteori bruger eller misbruger det demokratiske ideal.

Konspirationsteorier er magtanalyser (Fenster 1999: xiv). De er fortolkninger af hændelser og sammenhænge, hvis analytiske ambition er at forklare enkeltbegivenheder som delelementer af større sammenhænge. De deler på den måde både anliggende og tilgang med megen samfundsteori. En konspirationsteori forklarer selvsagt i første omgang kun den konkrete konspirative hændelse: Hvem dræbte John F Kennedy eller Lady Diana? Men denne konkrete forklaring er også ofte del af en større forklaring af, hvorfor de skulle dræbes, hvordan det blev gjort, af hvem det er blevet tildækket etc. Overgangen fra den konkrete konspiration og konspirationsteori til et højere niveau, der ofte kobler mange konspirationer sammen, flytter konspirationens forklaring fra det partikulære niveau, hvor kun denne ene konspiration er interessant, til en universel teori om magtens realitet og praksis som sådan, hvor den konkrete konspiration kun er et delelement af et større fænomen, der handler om, hvordan magt faktisk udøves i demokratiske samfund.

Et væsentligt problem, når man videnskabeligt arbejder med konspirationsteorier er spørgsmålet om deres sandhedsværdi: Hvordan skelne mellem (falske) konspirationsteorier og (ægte) konspirationer, anderledes sagt: Hvordan skelne mellem ægte og falske teorier om magtens konspirationer? (Bale 2007). Første skridt er at reflektere over forskellen mellem konspirationer og konspirationsteorier. En konspiration er en hemmelig aftale mellem flere parter om at begå noget hemmelighedsfuldt og kan være alt lige fra et kartel, en mafiagruppe eller planlægningen af et surpriseparty. På alle niveauer af menneskelivet fra det private til det globale findes konspirationer. Konspirationsteorier derimod er noget andet. Vi kan definere en konspirationsteori som påstanden om en skjult gruppes hemmelige plan og ageren for at påvirke begivenhedernes gang helt eller delvist med tildækkede midler, og som ikke ville kunne være blevet gennemført overfor dem eller accepteret af dem, der handles på, hvis konspirationen og dens midler havde været åbne og offentlige. Min påstand er den, at konspirationer kan afdækkes og analyseres gennem andet end konspirationsteorier, og at konspirationsteorien er en ganske særlig måde at organisere og systematisere observationen og analysen af hændelser. Det er en måde at fortælle

historie på. Konspirationsteorier, er min påstand, er kun én måde at forstå, analysere og afdække konspirationer.

Konspirationsteorier er derfor at forstå som en særlig fortælling (Brockhoff 2007, 2010). De overholder en række genrekrav på samme måde som en komedie eller tragedie har visse formkrav. De er særlige måder at strukturere fortællingen på, ligeledes har konspirationsteorien en særlig måde at arrangere, prioritere og gengive sine elementer. Konspirationsteorien er et særligt blik på verden optaget af en påstået modsætning mellem det tilsyneladende og det faktiske. En konspirationsteori er derfor en særlig fortælleform, hvor det strukturerende princip for fortællingen er beskrivelsen af, hvorledes det faktiske er skjult. Det er dermed også en fortælleform, der abonnerer på en række afgørende demokratiske systemværdier såsom transparens, magtens ansvarlighed og befolkningens tilslutning til den førte politik. Tre systemværdier, som konspirationsteorien søger at dokumentere det systematiske brud på.

Jeg vil i det følgende udelukkende beskæftige mig med konspirationsteorier udviklet og udbredt i demokratier, ligesom jeg vil begrænse mig til det, man kunne kalde for folkelige konspirationsteorier, dvs. konspirationsteorier formuleret af personer og grupper udenfor magten (medmindre man tror på, at de konspirationsteorier, der cirkulerer rundt, er sat i omløb af magten for at skjule den egentlige konspiration). Jeg vil altså ikke kigge på konspirationsteorier udviklet i eller af diktaturer eller andre ikke-demokratier. Disse teorier er derfor i særligt grad demokratiske praksisformer, idet de præsenterer sig som forsvar af et forrådt demokrati og fordi den argumentative appel abonnerer på klassiske demokratiske værdier om åbenhed versus lukkethed, deltagelse versus elitisme, sandhed og ret versus løgn og uret.

Artiklen har to hoveddele, hvor første del fremlægger en række ændringer i demokratiets idé og praksis, særligt centreret omkring begrebet transparens, mens anden del diskuterer konspirationsteori som en demokratisk argumentationsform i lyset af de nævnte ændringer. Artiklen afsluttes med en kort diskussion af den nye medievirkelighed og konspirationsteorier med udgangspunkt i Bruno Latours begreb om 'øjeblikkelig revisionisme'.

I

I en artikel om konspirationsteori bemærkes en påfaldende parallelitet mellem synlighed og usynlighed. Nutiden, skriver de to forfattere ”er en tidsalder, hvor folk alle vegne synes på en og samme tid at være optaget af transparens og konspiration.” Jo mere optaget vi er af synlighed, ”desto mere hjemsøgt er vi af, hvad der lurder i yderkredsen af det synlige.” (Comaroff & Comaroff 2003: 287, 288). Uden at gå ind på spørgsmålet om, hvorvidt der i dag er flere eller færre konspirationsteorier i omløb end tidligere, så vil artiklen reflektere lidt over de mulige sammenhænge mellem forandringer af nutidens demokrati og konspirationsteoriernes aktuelle former, særlig vil vi være optaget af forholdet mellem fremkomsten af transparens som en kerneværdi i demokratisk teori og institutionalisering og så konspirationsteoriens argumentation. Det afsluttende argument er ganske enkelt, at der er en dialektik for indeværende mellem en forandring i forholdet mellem borger og demokrati på den ene side og så konspirationsteoriens argument som vil blive udfoldet efterfølgende.

For hjælp til en strukturel og historisk forklaring kan vi tage udgangspunkt i John Keanes monumentale *The Life and Death of Democracy* fra 2009, der overbevisende dokumenterer en række forandringer i demokratiet henover dets lange historie og hvor det særligt er udviklingen siden 1945, der er interessant. Keane introducerer, hvad han kalder for ’tilsyns-demokratiet’ (monitory democracy). Det er et post-parlamentarisk demokrati ”defineret ved den hastige vækst af mange forskellige former for udenoms-parlamentariske magtovervågningsmekanismer” (Keane 2009: 688). Idéen er, at der siden 1945 er sket nogle dybe, strukturelle forandringer i demokratiet, hvor magten ikke kun kontrolleres gennem demokratiske valg til parlamentet. Demokrati er ikke længere ”synonymt med selv-regering i en forsamling af mandlige borgere (som i de græske bystater) eller med partibaseret regering ledet af en flertalsvilje” (som i det parlamentariske demokrati). Demokrati er i stigende grad begyndt at betyde ”en livsform og en regeringsmåde, hvor magten overalt er underlagt kontrol og afbalancering [checks and balances], således at ingen er berettiget til at regere uden de regeredes eller deres repræsentanternes samtykke.” (Keane 2009: 706).

Det afgørende er måderne, hvorpå magten kontrolleres og legitimeres gennem en kontinuerlig og decentraliseret overvågning og deltagelse. Disse måder er ikke forbeholdt stemmeafgivning på valgdagen eller de parlamentariske sikringer af oppositionens kontrol med regeringen, men er tværtom udbredt til hele samfundet og overfor alle magthavere. ”Magtovervågningsinstitutioner springer op overalt” (Keane 2009: 689; se også Müller 2011: kap. 4) og omfatter f.eks. ombudsmandsinstitutionen, undersøgelseskommissioner, forfatningsdomstole, fokusgrupper, forbruger- og patientforeninger, rådgivende forsamlinger, etiske og grønne regnskaber, eksperthøringer og nu også blogs og hjemmesider der dokumenterer overgreb og mulige forbrydelser eller registrerer f.eks. læger og advokater, som har fået påtale for brud på deres fagetik (Bernsen 2012). Vi har set debatter om åbne partiregnskaber; offentlighedslov; gennemsigtighed i forvaltningen, angreb på bankhemmelighed, og der er masser af eksperimenter med folkehøringer, nye deltagelsesformer lokalt og nationalt, lige som virksomheder, politikere og fagpersoner i stigende grad skal deklarere deres praksis (smiley-ordninger) og mulige interessekonflikter.

Mange af disse tiltag, særligt de seneste par årtiers, kan samles under begrebet transparens, der synes at have fået et gevaldigt momentum siden Murens fald – tænk på Transparency International (oprettet 1993), der registrerer korrupsion; våbenkontrolregimer, der kræver fuld gennemsigtighed (eller invasion, jf. Irak); ’finansiel transparens’ som IMF i 1998 gjorde til kerneelement i ’good governance’; eller tænk på Wikileaks’ krig imod regeringshemmeligheder og idéen om total informationsfrihed og på Edward Snowdens afsløringer af et globalt overvågningsapparat, der dokumenterer den amerikanske stats udgave af det transparente samfund. Man kunne også nævne en række af de psykologiske og mediemæssige fænomener, vi har set omkring udstilling af eget og andres privatliv, i hvad der kan kaldes for vores aktuelle bekendelseskultur (Boxer 1998), hvor intet er for privat eller småt til, at det ikke kan fortælles og diskuteres offentligt. Fælles er kravet om transparens.

Transparens som offentligt begreb og værdi rækker tilbage til Oplysningstiden (hvor bl.a. Rousseau introducerer den transparente biografisme og er med til at udvikle forestillinger om trans-

parent magt) og er fortsat med ”at blive påkaldt af dem, der forstår sig som moderne” (Sanders & West 2003: 7). Transparens er asymmetrisk modstillet hemmeligholdelse, det kafkaske, mørke, skjulte, fordækte. Ikke at være transparent er det samme som at have noget at skjule. At modsætte sig transparens er i sig selv suspekt og bevis for dunkle forehavender.

Transparens-kravet synes ikke at have forbedret befolkningens tillid til magthaverne. Tværtom synes der at være en dødelig dialektik mellem transparens og mistillid, hvor de hver især forstærker hinanden: Mistillid forsøges afhjulpet gennem transparens, mens transparens skaber og har som forudsætning et syn på magten som korrupt. Som Ivan Krastev skriver i en kritik af de mange forhåbninger til transparens som et demokratisk middel: ”Befolkningens forøgede evne til at kontrollere deres repræsentanter resulterer ikke umiddelbart i tillid til demokratiet.” Alligevel er transparens ”den nye politiske religion” (Krastev 2013; se også Lessig 2009), som ingen befolkning, organisation, virksomhed eller politiker kan ignorere. Transparens, siger Krastev, øger ikke tilliden til magthaverne, da transparens-tanken bygger på mistillid, på et spionagesyn, hvor det ikke længere (kun) er magten, der spionerer på det folk, det ikke kan stole på, men befolkningen, der spionerer på det system, de ikke har tillid til.

Transparens- og konspirationsteorier deler et syn på magten som suspekt og hemmelighedsfuld. De er også fælles om et ideal om total gennemlysning samt på de tvivlsomme idéer, at der faktisk er noget sådant som én magt, der kan identificeres og belyses, og som er den aktive men fordækte agens i verden. Endelig deler de forhåbningen om, at hvis bare lyset trænger igennem, hvis bare fakta fortrænger bedrag, hvis bare folk får tingenes rette sammenhæng at vide, da ændres tingene, da kan magten ikke opretholde sig, da vil demokratiet indfinde sig i egentlig form. Denne fælles forhåbning sameksisterer på paradoksal vis med det før nævnte fælles træk, nemlig en udbredt kynisme omkring magten, en kynisme der kun holdes i ave gennem investering i det demokratiske håb om det transparentes transformation.

II

Konspirationsteorien italesætter de usikre vilkår for vores viden. Hvor meget af det, vi ved, ved vi, fordi vi selv har undersøgt det og hvor meget har vi fået fortalt af forskellige autoriteter og accepteret ubeset? Vi stoler på autoriteterne for det meste af vores 'viden'. Det moderne ideal er undersøgelse og kritik af alt det, vi tror på og ved, men det er en umulig fordring i alle andre end de mest specialiserede enkeltområder af vores liv, hvor vi selv er eksperten. I alle andre situationer må vi forlade os på autoriteterne og myndighederne. Konspirationsteoretikeren kan bearbejde dette umulige vilkår at undersøge alle fakta selv og kan altid spørge: 'Hvordan ved du det egentlig?' velvidende, at svaret så godt som altid er variationer af: 'Fordi myndighederne har sagt det' – et svar, der lige præcis bekræfter konspirationsteoretikeren påstand om at være mere vidende og undersøgende end den, der udspørges (Basham 2001). Sidstnævnte udstilles i denne runde spørgsmål og svar som den naive og godtroende, der ubeset tror på magthaverne, når de om sig selv siger, at de er uskyldige.

Konspirationsteorien udstiller derfor i mindre grad sig selv som ufattelig eller mærkelig, men alle os andre som uendeligt naive og godtroende, som helt og aldeles i kløerne på de selvsamme magthavere som demokratisk teori vil tilsige, at vi skal kontrollere og begrænse. Konspirationsteorien synliggør i hvilket omfang, der på epistemologisk niveau ingen forskel er mellem os som individer og borgere på den ene side og så forskellige magthavere på den anden side; eller rettere: Hvor afhængige og svage vi er overfor magten, og hvor lidt vi i dagligdagen tænker over, at det vi tænker over, er noget vi kun 'ved', fordi magthaverne har fortalt os, at dette er sand viden.

I en vis forstand er konspirationsteoriene den stærkeste modmagtsdiskurs, der findes, da den så radikalt problematiserer selve grundlaget for vores viden og insisterer på, at vi kun skal tro på, hvad vi selv har undersøgt og verificeret (at de selv ofte er fyldt med alle mulige opdigtninger og 'fakta', der cirkulerer uundersøgt rundt mellem forskellige konspirationsteorier er en anden sag). I en plakat fra gruppen AE911Truth.org er overskriften: "Trust Your Eyes, the Facts, and the Laws of Physics". Det ikke særligt skjulte underbudskab er: "Tro ikke på magten. Tro ikke på den officielle historie".

Konspirationsteorier stiller spørgsmålstegn. De er en slags forceret udgave af at holde magten ansvarlig og være kritisk. Konspirationsteoriens demokratiske begrænsning er, at den ofte glider fra at stille spørgsmål ved denne hændelse, dvs. at have fokus på en konkret påstået sammensværgelse, der kan afdækkes, til at blive det, vi kan kalde for en systemkonspiration. Der sker en glidning fra begivenhedskonspiration, der handler om denne præcise konspiration, til systemkonspiration, der handler om magtudøvelse som sådan, og måske endda i sidste ende til superkonspiration, hvor intet er udenfor konspirationen og alle begivenheder er forklarlige gennem denne ene logik (Barkun 2003: 6). Den går altså fra at være en hypotese om denne begivenhed, hvor der er mulighed for at afsløre magthaverne og holde magten ansvarlig, og som i princippet er falsificerbar, til en totalforklaring, der er konstitutiv uendelig og ufalsificerbar, da alt og alle er inddraget og intet kan stoles på. Da handler det ikke længere om disse magthavere men om magten selv. Og da mange konspirationsteorier starter fra en dunkel antagelse om magtens natur, der dernæst tematiseres som en konspirationsteori, da vil de ofte glide fra afdækningen af det konkrete til påstanden om det totale. Hvilket også er med til at forklare, hvor let konspirationsteorier kan glide sammen og låne fra hinanden. Hvis det handler om selve magtens væsen, der altid allerede er konspirativ, da er de konkrete konspirative begivenheder eller fænomener bare enkelt-detajler i den større fortælling, detaljer der virker eminent plausible givet magtens natur.

Mange konspirationsteorier har et ambivalent forhold til viden og videnskab. På den ene side har konspirationsteoretikere ofte et nærmest fetichistisk forhold til videnskab og den videnskabelige metode. Videnskab, særligt naturvidenskab, er sandhedsmaskinen per excellence. På den anden side mistros alt officielt, særligt de officielle sandhedsregimer. Sandhedsregimer skal her forstås som de officielle og autoriserede produktioner af, hvad der i et samfund tæller og gøres gældende som sandhed lige fra det konkrete som Sundhedsstyrelsens anbefalinger af antal frugt og grønt om dagen til beskrivelsen af Danmark som demokrati. Sandhedsregimet er derfor produktionen af officiel sandhed samt de instanser, der arbejder på at udbrede og gøre disse sandheder gældende som viden og praksis hos borgerne, og som selvfølgelig også censurerer,

kritiserer og imødegår konkurrerende eller oppositionelle sandheder såsom new age-medicin eller antidemokratiske grupper. Sandhedsmaskinen står overfor sandhedsregimet. En måde at bearbejde dette på er ved at udvide sandhedsmaskinens materiale for derved at demonstrere, hvorledes sandhedsregimet har misrøgtet, måske endda forvansket, sine egne metoder og idealer. Michael Barkun har udviklet begrebet 'stigmatiserede videnskrap', som er "sandhedskrav, som hævdes verificeret på trods af marginaliseringen af disse krav fra institutioner, der konventionelt skelner mellem viden og fejltagelse – universiteter, videnskabsfællesskaber og lignende" (Barkun 2003: 26).

Han opdeler de stigmatiserede videnskrap i fem varianter: 1) 'glemt viden' – viden, man engang havde, f.eks. naturmedicin eller oldgammel visdom, som nu er tabt; 2) 'tidligere viden' – viden, der engang var autoritativ, f.eks. astrologi eller alkymi, men som nu ligger udenfor sandhedsregimet; 3) 'ignoreret viden' – viden, der besiddes af lægfolk eller marginaliserede grupper, f.eks. folkemedicin, og som ikke anerkendes af de officielle vidensaktører; 4) 'afvist viden' – viden, f.eks. om ufoer, der eksplicit afvises som sande af magthaverne; og 5) 'undertrykt viden' – viden, der kendes men skjules af myndighederne, f.eks. ufo-landinger eller medicinalindustrien, der konspirerer imod naturmedicin og som skjuler vacciners sande formål. Alle disse stigmatiserede videnskrap er måder til at introducere autoritativ viden udenom de autoriserede videnskanaler, og de er måder at betvivle de officielle vidensaktørers krav på at kende og autorisere sand viden. På den måde er de at betragte som en demokratisering af vidensproduktionen, idet den implicitte påstand er, at afdækningen af sand viden er alles domæne og ikke forbeholdt en uddannet elite eller klike af selvsupplerende vidensproducenter, der vogter over deres sandhedsmonopol. Disse videnskrap introduceres ofte af 'kritiske eksperter', lægmandseksperter, der har uddannet sig selv, af 'kontroversielle vidensaktører', hvis kontroversielle offentlige persona er beviset på deres besiddelse af overlegen men undertrykt viden.

De ovenstående videnskrap deler konspirationsteorier med meget new age. Men konspirationsteorier, fordi de dels afviser 'det officielle' og søger dets accept, har også andre forhold til viden og vidensproduktion. En væsentlig påstand i megen konspirationste-

ori er, at ens teori er baseret på mere evidens, flere beviser, mere grundig undersøgelse, flere fakta, mere faktisk videnskab end det ikke-konspirative verdenssyn (Clarke 2002: 135). Konspirationsteoretikere synes simpelthen at have mere viden, særligt en masse detaljviden om bygningskonstruktioner, ejerforhold, personsammenfald etc., der – som indledningscitater ovenfor – introducerer tvivl i den grundtro, vi normalt har på nogenlunde sammenfald mellem officiel sandhed og sandhed.

Konspirationsteorier udvider videnskravene. De kan både forklare de officielle data og det, vi kan kalde for 'vilde data', dvs. alt det, der ikke passer ind i den officielle forklaring. Vilde data sammenfatter konspirationsteoriens inddragelse af 'ikke-forklaret data', alt det der tilsyneladende ikke forklares af den officielle historie: to fly, tre tårne; 'selvmodsigende data', alle de tilfælde, hvor officielle aktører, medier og andre har sagt noget, der kan tolkes som i modstrid med den officielle historie, som f.eks. et interview, hvor ejeren af World Trade Center tilsyneladende siger, at vi 'rev bygningen ned'; samt 'upågtet data', alt det som den officielle historie ikke mener hører historien til, f.eks. påstanden om, at en masse jøder fik besked på ikke at være på arbejde i tårnene den 11. september eller at en masse saudi-arabere som de eneste fik lov at rejse lige efter angrebet; data, der omtolkes som relevante, nemlig som bevismateriale, idet de både falsificerer den officielle forklaring og leder den sandhedssøgende i retning af det virkelige hændelsesforløb.

Alle disse mange introduktioner af mere og anden viden, denne samtidige brug (nogle vil mene misbrug) af og kritik af officiel viden og autoriserede vidensaktører fortæller os, at konspirationsteorier er sandhedsdiskurser. De er optaget af sandheden og agerer på vegne af sandheden. Lidt populært sagt kan man sige, at konspirationsteoretikere orienterer sig efter tre idéer om sandheden: 'sandheden er ilde hørt', 'sandheden er derude' og 'sandheden vil sætte os fri?'

'Sandheden er ilde hørt'. En væsentlig iscenesættelse af konspirationsteoretikeren selv er som den, der taler sandhed til magten, eller mere dramatisk: som udsætter sig for fare og latterliggørelse for sandhedens skyld. Henvísninger til magtens historiske undertrykkelse af sandsigeren florerer såsom den katolske kirkes henrettelse af Galilei. I ikke ringe grad oversættes det at være forfulgt til

det at have ret. Martyrrollen er sjældent ledig i lang tid. Manglen på forfulgthed kan tjene samme formål: Hvis konspirationsteoretikeren og vedkommendes teori ignoreres er også det tegn på dens sandhed og sprængkraft. Men væsentligst er det at være sandhedsvidne, særligt forfulgt sandhedsvidne, da man da kan koble sig på ikoniske figurer i verdenshistorien, der var bærere af sandheder, undertrykt og latterliggjort på deres tid og fordi man da kan forklare samtidens undertrykkelse eller ligegyldighed som usandhedens foreløbige dominans.

En konspirationsteori har som nævnt ofte et prekært forhold til autoritet, særligt det vi kan kalde for de officielle autoriteter. Dels er det ofte deres anerkendelse, man søger – videnskaben, domstolene, medierne, politikerne skal anerkende konspirationsteoriens rigtighed indenfor hver deres kode og afgøre den sand, ulovlig, relevant og handlingsskabende. Men samtidig etableres og bearbejdes et skel mellem sandhed og autoritet. En konspirationsteori radikaliserer idéen om, at man ikke kan stole på autoriteterne – samtidig med at deres koder og evalueringer som sagt er dem, man benytter og efterstræber.

Løsningen på denne dobbelthed er at devaluere autoriteterne som autoriteter. Deres iboende ideal sættes overfor deres påståede praksis, således at videnskabens ideal om kritisk efterprøvelse ikke udøves i en skræmt og karriereorienteret akademisk verden; domstolens rolle som vogter af lov og ret er blevet til magtens kølle mod dissidenterne; pressens rolle som vagthund er blevet til dens logren for magten; og politikerne enten lukker øjnene for sandheden eller modarbejder den for at kunne fortsætte deres korrupte virke. Man tilslutter sig altså autoriteternes ideal, der (an)vendes til beskyldninger imod deres angivelige praksis.

'Sandheden er derude'. Konspirationsteorier vil ofte blive præsenteret som den oplagte sandhed tilgængelig for alle, der gider kigge. At sandheden er derude antyder også, at den ikke endnu er her hos os. Den er både åbenlyst tilstede lige foran os men endnu ikke hos os, endnu ikke anerkendt eller forstået som sandheden. Konspirationsteorier vil ofte abonnere på en idé om sandhedens ligefremhed, dvs. at den faktisk er umiddelbart tilgængelig for os – men bare midlertidigt og med store anstrengelser skjult for os af dem, der profiterer af at skjule den. Det væsentlige er, at sandheden i og af sig selv, i en slags sandhedens egenbevægelse, vil materialisere sig for os, hvis denne bevægelse blev tilladt at flyde frit. Uden konspiration ingen behov for

konspirationsteoretikeren. Men da sandheden systematisk obstrueres i at materialisere sig for os, da må sandhedens ligefremhed stilles op overfor konspirationens krinkelkroge. Sandheden er ligefrem og lige der. Konspirationen er kompliceret og overalt.

'Sandheden vil sætte os fri'. Konspirationsteorier handler kun sjældent hvis nogensinde om én specifik konspirativ begivenhed, men er tværtom en slags bevisførelse for magtens konspirative ageren som sådan. Konspiration er den herskende magts forudsætning. Afslør konspirationen og den herskende magt vil ikke kunne opretholde sig selv. Konspirationsteorier er dermed demokratiske praksisser. De lover at afdække de skjulte og fordækte mekanismer bag magtens sande udøvelse og genetablere folket som magtens sande og retmæssige indehavere. Heri ligger, som den sidste pointe, netop en særlig dikotomiseret forestilling om magt, nemlig enten som helt fordunklet og illegitim eller helt transparent og legitim.

III

Konspirationsteorier kan i dette perspektiv forstås som demokratiske praksisser, idet deres eksplicite intention og sproglige tematisering såvel som deres bevisførelse trækker på demokratiets sprog og idealer. Om de er demokratiske i deres konsekvens og konklusion er noget ganske andet. Det afgørende her er, at for at forstå konspirationsteoriernes aktuelle antal og udgaver, da er det ofte nødvendigt at forstå dem som en – måske forceret, måske overdrevet – del af den magtkritik, den mistænksomhed overfor organiseret magtudøvelse, der er essentiel i ethvert demokrati. Som diskuteret ovenfor tematiserer konspirationsteorier forholdet mellem magtens inder- og yderside og stiller spørgsmålet: Er dette faktisk et demokrati, eller er demokratiet bare den illusion, det dække og bedrag, som skjuler den sande og undertrykkende magtudøvelse?

Men, og det er selvfølgelig væsentligt, konspirationsteorier er ikke kun praksisser. De kan også forstås og analyseres som symptomer på demokratiets aktuelle tilstand. Et underliggende argument i denne artikel har netop været, at man kan bruge konspirationsteorier som eksemplificeringer og italesættelser af den nævnte overgang til et tilsyns-demokrati, der begrebsliggør overvågning af magten i transparens-termer. Dermed bliver konspirationsteorier

også at forstå som eksempler på og som medvirkende til forskydninger i vores videns- og kritikpraksisser.

I en artikel fra 2004 undersøger Bruno Latour (selv)kritisk, hvordan socialkritiske teorier om videns status og autoritet nu synes at vende tilbage i perverteret form som en selvsikker afvisning af videnskabelig viden i klimadebatten (se også Lahsen 1999; Goertzel 2010; Lewandowsky m.fl. 2012) og som konspirationsteori. De kritiske teories mistænksomhed overfor overfladens repræsentation, overfor folks kontrol over egne motiver og tanker, overfor de måder magten sætter sig igennem bag ryggen på de sociale aktører har ifølge Latour måske åbnet for en totalafvisning af det tilsyneladendes realitet (**andre har kaldt nutiden for en 'post-faktuel' verden, hvor fakta ikke længere er et relevant kriterium for sandhedskrav, Manjoo 2011).**

Mistankens hermeneutik synes at være blevet automatiseret, accelereret og generaliseret, hvilket ikke mindst har med nye offentlighedsformer og medieplatforme at gøre. ”Husker du de gode gamle dage”, spørger Latour, ”hvor revisionismen ankom meget sent, efter fakta var blevet fast etableret, efter årtier af beviser havde ophobet sig? Nu har vi glæden af det, der kan kaldes for øjeblikkelig revisionisme” (Latour 2004: 228). Hvad er der blevet af kritikken, når Latours ikke-uddannede landsbynabo, ”ser ned på mig som håbløst naiv, fordi jeg tror, at USA blev angrebet af terrorister? [...] Jeg er nu den, der naivt tror på nogle fakta, fordi jeg er uddannet, mens de andre fyre er for usofistikerede til at være godtroende.” (Latour 2004: 228).

De nye offentlighedsformer og sociale medier – de samme udviklinger som har bragt transparens højt op på listen over nutidens definerende demokratiske værdier – har skabt en demokratisering af vidensproduktionen, af den sociale konstruktion af virkeligheden, hvor autoriseringen af sand viden på forskellig vis bliver udlignet og udfordret og hvor alle nu kan være medskabere af de konspirationsteorier, de tidligere kun kunne konsumere. Ved at linke, sammenskrive, billede- og lydredigere, oprette hjemmesider, udgive e-bøger, uploade dokumenter, skrive på blogs etc. kan alle nu oplyse og uddanne sig selv som konspirationsteoretiker. Skellet mellem lægmand og ekspert opløses, og folk afviser gerne officielle autoriteter og eksperter, fordi de er officielle og med henvisning til egen, selvgenererede viden. Vidensproduktionen er blevet demokratiseret, idet de officielle kanaler er blevet suppleret med nye og mere åbne, og idet ekspert-kategorien er under forandring fra

tidligere at have behov for en ekstern, officiel autorisering til nu at blive genereret via samtykke i mere eller mindre selvsupplerende meningskredsløb.

Latour retter vores opmærksomhed dels på konspirationsteoriernes vandring fra undergrunden og yderkanten til mainstreamkulturen og på brugen af kritiske teorier og argumenter til at analysere eller delegitimere ikke bare denne magtform men magten som sådan. Den kritiske teoretiker opdager nu pludselig sig selv i rollen som forsvarer af fakta – og af George W. Bush! Mistanke overfor magten bliver til øjeblikkelig fordømmelse og anklage: Tror du virkelig ikke, at USA's regering, at George W. Bush og Dick Cheney, kunne finde på at narre og dræbe folk? Hvor naiv har man lov at være?

Litteratur

- Bale, Jeffrey M. (2007): "Political paranoia v. political realism: on distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics", i *Patterns of Prejudice*, vol. 41, nr. 1, s. 45-60.
- Barkun, Michael (2003): *A culture of conspiracy*, Berkeley: University of California Press.
- Basham, Lee (2001): "Living with the conspiracy", i *The Philosophical Forum*, vol. 32, nr. 3, s. 265-280.
- Bernsen, Markus (2012): "Big borger is watching you", i *Weekendavisen*, 4. oktober.
- Boxer, Sarah (1998): "Transparent enough to hide behind", i *New York Times*, 19. december.
- Brockhoff, Maria (2007): "Patos, panik og politik. Europæiske spor i konspirationstænkningen", i *Kritik*, nr. 183, s. 117-127.
- Brockhoff, Maria (2010): "Konflikter og konspirationer", i *Kritik*, nr. 197, s. 90-98.
- Clarke, Steve (2002): "Conspiracy theories and conspiracy theorizing", i *Philosophy of the Social Sciences*, vol. 32, nr. 2, s. 131-150.
- Comaroff, Jean & John Comaroff (2003): "Transparent fictions; or, the conspiracies of a liberal imagination: an afterword", i Harry G. West & Todd Sanders (red.), *Transparency and Conspiracy. Ethnographies of suspicion in the new world order*. Durham & London: Duke University Press.
- Fenster, Mark (1999): *Conspiracy theories. Secrecy and power in American culture*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Goertzel, Ted (2010): "Conspiracy theories in science", i *EMBO Reports*, vol. 11, nr. 7, s. 493-499.
- Keane, John (2009): *The life and death of democracy*, London: Pocket Books.
- Krastev, Ivan (2013): "The transparency delusion", *Eurozine*, <http://www.eurozine.com/articles/2013-02-01-krastev-en.html>.
- Lahsen, Myanna (1999): "The detection and attribution of conspiracies: the controversy over chapter 8", i George E. Marcus (red.), *Paranoia within reason*, Chicago & London: University of Chicago Press.
- Latour, Bruno (2004): "Why has critique run out of steam? From matters of fact to matters of concern", i *Critical Inquiry*, vol. 30, vinter, s. 225-248.
- Lessig, Lawrence (2009): "Against transparency", i *New Republic*, 9. oktober.
- Lewandowsky, Stephan m.fl. (2012): "NASA faked the moon landing – therefore (climate) science is a hoax: an anatomy of the motivated rejection of science", <http://websites.psychology.uwa.edu.au/labs/cogscience/documents/Lskyet-alPsychScienceinPressClimateConspiracy.pdf>.
- Lippert-Rasmussen, Kasper (2007): "Forunderlige og foruroligende sammensværgelser", i *Kritik*, nr. 186, s. 18-27.
- Manjoo, Farhad (2011): *True enough. Learning to live in a post-fact society*, Hoboken: John Wiley & Sons.
- Müller, Jan-Werner (2012): *Contesting Democracy*, New Haven & London: Yale University Press.

